

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСОБАМИ КАЗКИ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ТВОРАХ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкрито місце і роль казки в процесі соціалізації учнів початкових класів. Казка, згідно В. О. Сухомлинського, створює підвалини для виховання духовних цінностей, а вже останні є необхідною умовою феномену соціалізації молодших школярів. Казка, вважає великий педагог, повинна будити в учня початкових класів фантазію, свою особисту причетність до явищ, подій. Тоді вона стане внутрішнім "Я" людини. Виявлено, що з часом переконання людини набувають логічно-абстрактних форм і стають важливими духовними орієнтирами в усіх сферах життєдіяльності людини. Розкриваючи методіку впровадження казкового матеріалу, В. О. Сухомлинський не тільки сам складав чудові, захоплюючі казочки, а й навчав цього мистецтва своїх колег та учнів. Без казки, писав він, не можна уявити дитинство. Першими творчими роботами дитини в початкових класах мають бути саме казки про те, що бачить дитина, що її оточує, що вона переживає, що бере близько до серця.

Ключові слова: виховання, гуманізм, добро і зло, глобалізація, духовні орієнтири, комп'ютеризація.

Актуальність дослідження. В умовах глобалізованого і комп'ютеризованого світу зростає матеріалізація феноменів, які склали духовне осереддя людини як духовного творця, суб'єкта гуманістичних начал. Зберігти духовність внутрішнього світу дитини, виховати високодуховну людину сьогодні – завдання, поставлене українською суспільністю перед школою. І в педагогічній практиці нашої школи є багатий досвід реалізації цієї мети. Одним із засобів реалізації є казкотворча діяльність великого українського педагога В. О. Сухомлинського, який розкрив казку як найбільш доступну форму соціалізації молодших школярів.

Мета статті. Дослідження формування духовних цінностей засобами казки як форми соціалізації школярів початкових класів у творчості В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Проблема соціалізації молоді в нашій державі сьогодні є надзвичайно важливою. Адже від того, в якому напрямі буде йти ця соціалізація, на яку духовну орієнтацію буде спиратися особа, залежить не тільки доля конкретної людини, але й українського суспільства загалом. Соціалізація особи йде впродовж всього життя людини і дуже важливим є те, які орієнтири за допомогою сім'ї, учителів, школи і т. д. стануть для дитини життєстверджуючими.

Соціалізація особистості, слушно наголошує Н. Сейко, здійснюється за допомогою широкого вибору засобів, специфічних для того чи іншого суспільства на певному стані його розвитку. За допомогою цих засобів та заходів поведінки особистості і цілої групи людей приводиться до відповідної з прийнятими в даній культурі зразками, нормами, цінностями. Процес соціалізації дитини, зазначає Н. Сейко, її формування й розвиток, становлення як особистості відбуваються у взаємозв'язку з оточуючим середовищем, яке впливає на процес за допомогою агентів і провідників соціалізації [1: 60].

Формування духовних орієнтирів спочатку повністю закладається в сім'ї, пізніше набуває свого розвитку в дитсадку, але особливо потужно – в школі, звичайно ж, в початкових класах. Як зазначав великий педагог і гуманіст В. О. Сухомлинський, дитина молодших класів сприймає світ емоційно, через почуття, де духовні орієнтири набувають конкретних форм. І засобом їх конкретизації, стверджував В. О. Сухомлинський, є казка, яка є неповторною уявою, фантазією, висловленою дохідливо. Зміст казки, доводив великий педагог, особливо легко засвоюється дитячою душею, а згодом те, що закладено в казці, набуває свого відображення в учнів старших класів і стає життєвою основою у подальшому існуванні людини.

Практика педагогічної роботи зі школярами початкових класів доводить, що спираючись на різні сюжети, наприклад хореографічні, вчитель разом з учнями може створити казку, але як слушно зауважує О. Коломийченко, спираючись на педагогічний досвід В. О. Сухомлинського, щоб навчити дітей складати казки, учителям для цього потрібна підготовка й досвід.

За останні десятиліття значно знизилася в розумінні людей значимість духовних орієнтирів, таких як гуманізм, справедливість, гідність, честь, патріотизм, які завжди виводили людину з мороку аморальності, наживи, безпардонності на гідний її рівень – мислителя, гуманіста, творця.

Ідеї В. О. Сухомлинського про принципи виховання у шкільному середовищі гуманізму, патріотизму знаходять своє відображення в умовах матеріалізованої дійсності. В. О. Сухомлинський вважав, що духовні цінності у житті людини є тим підґрунтям, яке сприяє формуванню людяності, високої культури спілкування, вміння сприймати біль іншої людини. Вся казкотворчість В. О. Сухомлинського пронизана духовними цінностями.

Проблема формування гуманізму за допомогою духовних орієнтирів в історії Європи не нова. Велику увагу їй приділяли ще Сократ і Платон. Вся філософія Сократа, наприклад, була пронизана боротьбою

двох начал – добра і зла, де зло поступалося принципам добра. У концепції Платона творчо-гуманістичні початки кореняться у свідомості й душі людини вже з дня її народження. Після падіння древньої культури Греції та Риму пройшло кілька століть, поки з'явилися більш-менш значущі філософські школи. Вийти за межі християнського бачення гуманізму було неможливо і небезпечно.

Про гуманізм стародавніх греків і римлян Європи ми дізнаємося з творів мислителів Візантії [2: 17-19].

Використовуючи духовну спадщину давніх, християнство, де було можна "підправляло" її (прикладом може послужити філософія Аристотеля), а в основному сформулювало своє бачення духовного світу, духовних орієнтирів і це бачення повсюдно насаджувалося і було прийнято у всіх країнах Європи. Добро і зло, повага до старших, батьків, справедливість, совість, відповідальність, гідність стали невіддільні від християнського світорозуміння. Вони стали духовним надбанням жителів сіл і міст, їх дотримання виховувалося в державних установах і в навчальних закладах.

Все краще, що було в людстві до XV-XVI ст. висловила епоха Відродження. Ця епоха, зазначає О. Антонова, в особі трьох її найбільш видатних представників – Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаеля створила світ гармонії, "світ без скверни і чуми, світ без підлості і фальші, світ титанів і мислителів, світ променистої простоти" [3: 133].

Ця епоха творила, пропагувала і реалізовувала в живописі, скульптурі, науці і літературі духовні орієнтири добра, честі, справедливості, совісті, згідно з якими людина повинна творити, діяти в реальному житті. Без духовних орієнтирів, зазначав Гегель, не можна сформулювати моральної людини. "Більш високе і більш чисте духовне", – писав він, – "є моральне ..." [4: 206]. І приходять до нас це духовне, стверджував Гегель, "передусім, шляхом навчання та виховання". Духовне, стверджував великий німецький мислитель, завжди конкретне і висловлює сутність людини. Зауважимо, що вищевказані категорії з історичними змінами в суспільстві часто змінювали свої ідеологічні забарвлення, але зберігали свою гуманістичну сутність і завжди були в центрі уваги педагогів усіх часів і епох. Гуманізм як принцип, зазначає О. Антонова, завжди знаходив свій притулок в школі, незалежно від політичних віянь й ідеологічних вимог можновладців.

Цей принцип став керівним і спрямовуючим у творчості великого педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського, який вважає, що зерна духовного багатства необхідно закладати і розвивати вже в перші роки життя дитини в школі.

На думку В. О. Сухомлинського, стверджуючи добро, справедливість, повагу до людей, совість і т. д., ми вже тим самим виробляємо імунітет в серці і розумі дитини, вчимо її боротьбі зі злом, несправедливістю.

В. О. Сухомлинський прекрасно розумів, що самі по собі такі духовні орієнтири, як людинолюбство, честь, гідність, совість, добро, справедливість і т. д., відмічені в книжках і словниках, проголошувані на мітингах й інших масових виступів, мало що значать для людини, особливо дитини. Вони повинні пройти суб'єктно-об'єктні взаємодії, стати життєвим орієнтиром маленької людини. Вона повинна їх пропустити через своє серце, волю, свідомість і тільки тоді вони стануть її еством, її "Я".

Духовна цінність не може існувати як без свого предмета (речі, процеси, явища, дії), так і без свого суб'єкта-людини в суспільстві (в нашому випадку учня), який має певні потреби й інтереси. Цінності залежно від віку людини не поділяються, наприклад, відповідальність для дитини і дорослого, справедливість стосовно школяра і вчителя, вченого, шофера тощо. Вона є буттям в собі зі своїми закономірностями і правилами. Необхідною умовою утворення цінностей є люди. І чим більш розвиненим є їх життя, різноманітніше, тим багатшим і розвиненішим є світ їх цінностей [5: 10-11].

Формуючи духовні ідеали, переконував В. О. Сухомлинський, варто правильно підбирати думки, подавати їх зрозумілими дитині словами. Нехай учні не часто говорять про високі ідеали, нехай ці ідеали живуть в гарячому трепеті юного серця, в пристрастях і вчинках, в любові і ненависті, у відданості і непримиренності [6: 298-299].

Звертаючись до феномену вчинків, В. О. Сухомлинський наголошував, що кожен із вчителів має здійснювати індивідуальний вплив на конкретного вихованця, чимось зацікавити, захопити учня, пробудити в ньому неповторну особистість. Вчитель не має бути абстрактним втіленням педагогічної мудрості, а живою особистістю, яка допомагає дитині пізнати не лише світ, а й самого себе.

Вчитель є тією особою, яка є зразком багатства духовного життя, лише тоді він має моральне право виховувати. Причому, якщо вчитель тактовний і обережний у роботі з батьками, він знаходить серед них вірних однодумців. "Кожен педагог", – вчив В. О. Сухомлинський, – "не тільки викладач, а й вихователь. "Розум виховується розумом, совість – совістю, відданість Вітчизні – дійовим служінням Вітчизні" [7: 383].

"Дитячі роки, початок навчання в школі – той вік", – писав В. О. Сухомлинський, – "який зазвичай вважають віком безтурботності, ігор, захоплення казками". Але водночас це роки, писав він, початку формування життєвих ідеалів, які згодом набувають раціональних форм, закріплюються в логічних поняттях і стануть в зрілому віці стрижнем життєвої позиції людини.

Духовні орієнтири, застерігав вчителів В. О. Сухомлинський, не можна формувати абстрактно, відірвано від життя. Вони повинні нести на собі печатку *наступності*. Дуже важливо, писав він, щоб

дітям було дороге все створене старшими поколіннями, все здобуте і завойоване за багато років суспільством у важкій боротьбі за свободу і незалежність Вітчизни, за щастя трудящих.

У рамках дитинства, пише В. О. Сухомлинський, якщо для дитини першорядне значення має світ конкретних речей, суть причинно-наслідкових зв'язків і залежностей, то вже в отроцтві цей світ поступово витісняється або, в крайньому випадку, існує обіч, світ ідей.

Роль окремих елементів духовного життя, інтелекту, почуттів, вольових зусиль, пише великий педагог, змінюється залежно від віку. У молодшому шкільному віці вирішальну роль у формуванні, затвердженні та дієвості думки, що спонукає до активної, вольової дії, грає яскравість, виразність властивостей тих предметів і явищ, за допомогою яких вихователь прагне донести до свідомості виховання ідею. Чим переконливіше, пише В. О. Сухомлинський, в конкретній картині образи, суттєві риси явища, тим помітніше пережиті дитиною почуття, тим зрозуміліше йому абстрактна думка, тим більше він стає активним.

Важливим духовним орієнтиром ученого-педагога в процесі соціалізації учнів було виховання у дітей ставлення до праці. Відомо, що праця, зазначає Г. Васянович, не завжди приносить задоволення щастя, якщо вона позбавлена головного – реальної свободи особистості. Праця позбавлена адекватного визнання, не стає сенсом життя індивіда, а лише чинником біологічного виживання. Така праця позбавлена виховної ролі і креативності, вона унеможлиблює вияв творчих сил особистості, деморалізує тих, хто працює, і ще більше тих, хто не працює, живе чужою працею [8: 18-19].

Такої думки дотримувалися мислителі античності та сьогодення [9: 82].

На місце і роль творчої, продуктивної праці вказував і великий педагог. У постійній турботі про трудове виховання дітей молодшого шкільного віку В. О. Сухомлинський керувався головним принципом: праця має носити творчий характер і бути основним компонентом духовного життя учня.

Немає нічого важливішого, писав І. Кант, ніж навчити дітей працювати. Людина, наголошував він, є єдиною твариною, яка повинна працювати. На питання, чи не краще було б потурбуватися про те, щоб нас нагодувало небо, давши нам все необхідне в готовому виді, щоб ми не могли працювати, треба відповісти рішуче "ні", тому що людині притаманна тяга до діяльності. Людина повинна працювати так, наголошував німецький мислитель, щоб, не думаючи про себе, пам'ятати тільки мету, яку вона поставила перед собою, і справжнім відпочинком для неї повинен бути відпочинок після праці. Саме школа, писав І. Кант, є тим місцем, де вчителі повинні виховувати у дітей необхідність праці [10: 238]. Працелюбність, вважав мислитель, є ефективною із найвищих духовних цінностей людини. Той, хто лінується копати, наголошував Я. А. Коменський, мусить жебракувати, а це вже дуже соромно [11: 245].

Так в казці "Віл і Садівник", В. О. Сухомлинський підкреслює, що творча праця може народжувати чудеса. Садівник твердо переконаний, що той, хто примушує працювати за допомогою хомута і батога, не може бачити майбутнього ні сам, ні того, кого він ангажує в цій праці. Зміст цієї казки переформулюється з концепцією Г. Сковороди "про споріднену працю". Споріднена праця, вважав Сковорода, – це праця за покликанням, праця творча. Якщо людина вибрала собі ту чи іншу професію, тоді вона буде щаслива і, безсумнівно, досягне успіхів. Тож не випадково Бенджамін Спок наголошував, що коли ви подивитесь навколо себе, то побачите, що найбільше має успіхів той, хто любить свою роботу.

Як і Сковорода, В. О. Сухомлинський відстоював ідею, що людина в дитячі роки повинна визначитися, чого вона хоче і до чого покликана.

У казках В. О. Сухомлинського знаходить своє відображення і сквородинська "концепція серця" – кордоцентризм. Все, що сприймає дитина в ранні шкільні роки, вчили великий філософ Г. Сковорода і великий педагог В. О. Сухомлинський, повинно пройти через її серце і тоді воно засвоїться на довгі-довгі роки. Сутність виховного процесу у школярів, особливо молодшого віку, В. О. Сухомлинський вбачав у формуванні їх свідомості і волі в напрямку серцевої турботи про близького, а також емпатії, жалості, справедливості, патріотизму, совісті.

Висновки. З вищесказаного можна зробити висновок, що творча спадщина В. О. Сухомлинського сьогодні переживає свій апогей. Вона викликає пильну увагу нововведеннями і нестандартними підходами до дітей шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сейко Н. А. Суб'єкт-об'єктні характеристики доброчинності як чинника соціалізації особистості (XIX-початок XX ст.) / Н. А. Сейко // Вісник ЖДУ ім. І. Франка. – Випуск № 44. – 2009. – С. 59–63.
2. Legowicz J. Historia filozofii średniowiecznej / J. Legowicz. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980. – 638 s.
3. Антонова О. Є. Вплив мистецтва на становлення особистості в епоху Відродження / О. Є. Антонова // Естетичне виховання дітей та молоді : [збірник наукових праць] / [за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 127–133.
4. Гегель. Философия религии : [в двух томах] / Гегель. – Т. 2. – М. : Мысль, 1971. – 630 с.
5. Jedunak S. Filozofia moralności / S. Jedunak. – Warszawa : Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, 1987. – 215 s.

6. Сухомлинский В. А. У истоков жизненного идеала / В. А. Сухомлинский // Сердце отдаю детям. – [изд. 7-е]. – К. : Радянська школа, 1981. – С. 298–308.
7. Сухомлинский В. О. Розумове виховання й освіта підлітків / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : [в п'яти томах]. – Т. III. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 382–432.
8. Васянович Г. П. Виховна роль праці у педагогічних поглядах Василя Сухомлинського і Тадеуша Новацького / Г. П. Васянович // Гуманізація педагогічної взаємодії у творчості Василя Сухомлинського : [збірник наук. праць] / [за заг. ред. М. В. Левківського]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 18–20.
9. Wiczonek S. Podstawy psychologii pracy / S. Wiczonek. – Tarnobrzeg : W-wo "Tarbonus", 2005. – 225 s.
10. Кант И. Отличие труда от игры / И. Кант // Мудрость воспитания. Книга для родителей. – М. : Педагогика, 1988. – С. 237–238.
11. Коменский А. Я. Первейший инструмент развития природных дарований / А. Я. Коменский // Мудрость воспитания. Книга для родителей. – М. : Педагогика, 1988. – С. 244–245.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

- Seyko N. A. Syb'ekt-ob'ektni kharakterystyky dobrochynnocni yak chynnyka sotsializatsiyi osobystosti (XIX – pochatok XX st.) [Subject-Object Charity Characteristics as a Socialization Factor (the XIX – Early XX Centuries)] / N. A. Seyko // Visnyk ZDU im. I. Franka [Zhytomyr Ivan Franko Zhytomyr State University Journal]. – Vypusk № 44. – 2009. – S. 59–63.
- Legowicz J. Historia filozofii średniowiecznej / J. Legowicz. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980. – 638 s.
- Antonova O. E. Vplyv mystetstva na stanovlennya osobystosti v epokhu Vidrozzennya [The Art Influence on the Identity Formation in the Renaissance] / O. E. Antonova // Estetychne vykhovannya ditey ta molodi [Children and Youth's Aesthetic Education] : [zbirnyk naukovykh prats] / [za red. O. A. Dubasenyuk, N. G. Sydorчук]. – Zhytomyr : Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2012. – S. 127–133.
- Hegel. Filozofiya religii [Religious Philosophy] : [v dvukh tomakh] / Hegel. – T. 2. – М. : Mysl', 1971. – 630 s.
- Jedunak S. Filozofia moralności / S. Jedunak. – Warszawa : Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, 1987. – 215 s.
- Sukhomlinskiy V. A. U istokov zhyznennogo ideala [At the Sources of the Live Ideal] / V. A. Sukhomlinskiy // Serdtse otdayu detyam [I Give my Heart to Children]. – [izd. 7-е]. – К. : Radyans'ka shkola, 1981. – S. 298–308.
- Sukhomlinskiy V. A. Rozumove vykhovannya i osvita pidlitkiv [Teenagers' Mental Upbringing and Education] / V. A. Sukhomlinskiy // Vybrani tvory [Selected Works] : [v piaty tomakh]. – Т. III. – К. : Radyans'ka shkola, 1977. – S. 382–432.
- Vasianovych G. P. Vykhovna rol pratsi u pedagogichnykh poglyadakh Vasylya Sukhomlinskogo i Tadeusza Novatskogo [Work Educational Role in Pedagogical Views by Vasyl' Sukhomlinskiy and Tadeusz Nowak] / G. P. Vasyanovych // Gumanizatsiya pedagogichnoyi vzajemodiyi u tvorchoosti Vasylya Sukhomlinskogo [Pedagogical Interaction Humanization in the Creative Work by Vasyl' Sukhomlinskiy] : [zbirnyk naukovykh prats] / [za zag. red. M. V. Levkiv'skogo]. – Zhytomyr : Vyd-vo ZHDU im. I. Franka. – S. 18–20.
- Wiczonek S. Podstawy psychologii pracy / S. Wiczonek. – Tarnobrzeg : W-wo "Tarbonus", 2005. – 225 s.
- Kant I. Otlchie truda ot igrы [The Difference between the Work and the Game] / I. Kant // Mudrost' vospitaniya. Kniga dla roditeley [Upbringing Wisdom. The Book for Parents]. – М. : Pedagogika, 1988. – S. 237–238.
- Komenskiy A. Ya. Perveyshyy instrument razvitiya prirodnykh darovaniy [The First Developmental Tool of Natural Gifts] / A. Ya. Komenskiy // Mudrost' vospitaniya. Kniga dla roditeley [Upbringing Wisdom. The Book for Parents]. – М. : Pedagogika, 1988. – S. 244–245.

Матеріал надійшов до редакції 18.05. 2015 р.

Свительская-Дирко С. В. Формирование социализации средствами сказки у учеников начальных классов в произведениях В. А. Сухомлинского.

В статье раскрываются место и роль сказки в процессе социализации учеников начальных классов. Сказка, по мнению В. А. Сухомлинского, образует основание для воспитания духовных ценностей, а уже это является необходимым условием феномена социализации младших школьников. Сказка, считал великий педагог, должна будить у учеников начальных классов фантазию, свое личное участие в явлениях, событиях. Тогда она станет внутренним "Я" человека. Выявлено, что со временем эти убеждения приобретают логично-абстрактные формы и становятся важным духовным ориентиром во всех сферах жизнедеятельности человека. Раскрывая методику внедрения изучения сказок в сознание младших школьников, В. А. Сухомлинский не только сам сочинял чудесные, увлекательные сказки, но и учил этому искусству своих коллег и учеников. Без сказки, писал он, невозможно представить детство. Поэтому первыми творческими работами, которые сочиняют дети в начальных классах, должны быть именно сказки о том, что видит ребенок, что его окружает, что он переживает, что берет близко к сердцу.

Ключевые слова: воспитание, гуманизм, добро и зло, глобализация, духовные ориентиры, компьютеризация, социализация.

Svitel's'ka-Dirko S. V. The Elementary School Students' Socialization Formation by Means of Fairy Tales in Works by V. O. Sukhomlynskyy.

The article describes the role and place of fairy tales in the elementary school pupils' socialization process. Tales, according to V. O. Sukhomlynskyy, create the foundation for the education of spiritual values, and only the last is a prerequisite for the socialization phenomenon of elementary students. A fairy tale, in the opinion of the great teacher, must awake the imagination in the junior's mind, their personal involvement in the events.

Then it becomes the inner "I" of a human. Over time, these beliefs are gaining logic and abstract forms and become the important spiritual guidance in all fields of the human activity. Revealing the method of the fantastic material implementation, V. O. Sukhomlynskyi did not only create wonderful, exciting fairy tales, but taught the art to his colleagues and students. Without fairy tales, he wrote, one cannot imagine the childhood. Therefore, the first creative works that a student of primary school composes should be fairy tales, one what the child sees around, what the child is going through, taking to the heart. The article states that such spiritual guidance as humanity and dignity, honor, goodness, justice, etc., marked in the books, reference books mean little to a person, especially a child. Students must pass them through their hearts, will, consciousness and then these guidelines will support their internal (support) subject. The teacher should not be the abstract embodiment of pedagogy, but an alive personality, which is an example for the younger students, an assistant coach in the spiritual formation processes.

Key words: *education, humanity, good and evil, globalization, spiritual guidance, computerization.*